

תש"פ או תש"ף?

נדרשתי לעניין כתיב אותיות השנה הבעל"ט, בפנייה שבאה בעקבות לוח השנה¹, שבו נכתב: "לוח לשנת התש"פ", בפ"א רגילה. הפונה התבסס על המלצת האקדמיה ללשון², שיש לכתוב בפ"א סופית: תש"ף.

העניין נידון בעבר בבמות שונות; טענות ונימוקים הועלו לכאן ולכאן.

תוכן

א. ראשי תיבות הגויים

ב. ראשי תיבות, האומנם?

ג. ערך מספרי שונה לאותיות הסופיות

ד. מסורת הכתיבה

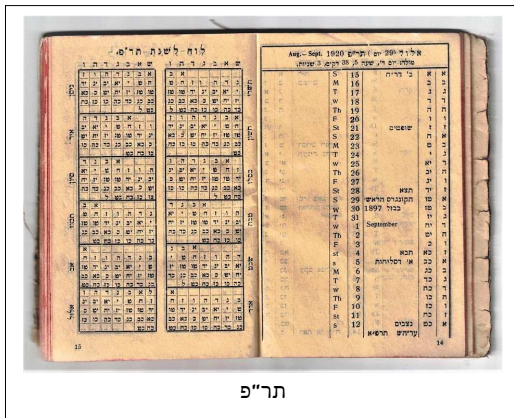
ה. בניין אב, או מקרה חריג?

ו. טענות מיוחדות לשנת תש"פ

ז. כיום

ח. סיכום

ט. מסקנה

תר"פ

א. ראשי תיבות הגויים

לגבי כתיבת **ראשי תיבות** המסתיימים באחת מאותיות מנצפ"ך, נבחין כי מקובל בהחלט לכתוב: רי"ף, רמב"ם, רמב"ן, ש"ך, מכ"ם, תנ"ך, פאות סופית; ולעומת זאת, ח"כ, אחה"צ, יוה"כ, חוה"מ, מו"מ - דווקא באות שאינה סופית. והכותב רי"פ (ביחס לרבי יצחק אלפסי) או אחה"ץ אינו אלא מן המתמיהים. מה ההבדל?

הכלל שהתגבש במהלך הדורות, והאקדמיה ללשון סמכה עליו את ידה³, הוא הבחנה בין ראשי תיבות הגויים, הנקראים ככתיבתם, ובין ראשי תיבות שאינם נקראים ככתיבתם. ראשי-התיבות "רמב"ם" הפכו למילה בלשוננו, וכאילו אינם ראשי תיבות: רמב"ם. וכן ריף, מָפָס, וכן על זו הדרך. לעומת זאת, מי שיאמר בשיחה רשמית "מוס" במקום "משא-ומתן" הרי זה משונה. וכן "אֶחָהָץ",

¹ במרשתת, באתר הוצאת לוח: <https://sites.google.com/site/hluach/main/5780>.

² ראה: <https://hebrew-academy.org.il/2018/09/13> /שנת-תשף. מלשונם שם: "אנחנו ממליצים לכתוב תש"ף". אח"כ נודע לי מאת ידידי ר' אוריאל פרנק, שבהתכתבות בדוא"ל עם אנשי האקדמיה ללשון, נמסר לו (בין היתר) מאת רונית גדיש כי "אין מדובר בהחלטה רשמית של האקדמיה, אלא בהמלצה" (המינוח בגוף המאמר עודכן בהתאם).

³ ראה לדוגמה באתר האקדמיה ללשון: <https://hebrew-academy.org.il/category/ראשי-תיבות/>.

"חפ" ודומיהם אינם מילים מקובלות בלשוננו, ואינם נהגים כך אלא בלשון עגה (=סלנג בלע"ז, שפת-רחוב).

ענה נשוב לענייננו. לפי המלצת האקדמיה ללשון,⁴ השנה הבעל"ט נקראת "שנת תש"ף" או "שנת תי-שין-פא". וכיוון שההגייה "תש"ף"⁵ היא רשמית, הרי שיש כאן 'ראשי תיבות הגויים', וממילא יש לכתוב: שנת תש"ף.

נמצא, שהמלצת האקדמיה לגבי הכתיבה מתבקשת מהמלצתה לגבי ההגייה. אך, כפי שנראה, זו וגם זו אינן מוסכמות.

לגבי ההגייה, קשה להעלות על הדעת נאום רשמי (כיום או בעבר) שבו אומר נואם: "בכינוס שהתקיים בשנת תש"ף הוחלט כי..." או "במחקר שנערך בשנת תש"ף נכתב כי...". בלתי מסתבר שנואם דקדקן ידבר כך. לשון עגה היא זאת.

עוד לפני כשישים שנה, תקף הבלשן ומחנך הלשון העברית, יצחק אבינרי ז"ל⁶, את ההגייה הזאת. את הנוהג הזה הוא כינה "מנהג נפסד ומבולבל" ו"זלזול חמור בשנה העברית". לדידו, יש לומר "תיו שין כף" או "תש-כף"⁷, ולכתוב "תש"כ".

היש טשטוש גס מזה? מספר אדם לחברו על מאורע פלוני משנת תש"א או תש"ב או תש"ד, הן לא ידע השומע האם הפנה לתש"א או תש"ה, תש"ב או תש"ו, תש"ח או תש"ך... מנהג עס-אראצי שפשט דוקא במדינת ישראל, בנגוד למסורת הדבור של כל יהודי הגולה. לא זו בלבד שאין מתריעין עליו ואין דואגים לעקרו, אלא שמשדר החנוך שלנו עוד שלח חוזר לכל המוסדות בארצנו שיש להקפיד על הכתיב תש"ך (והנכון הוא תש"כ), והריהו כמאשר את המנהג הקלוקל והנפסד, שהרי כל הכותב תש"ך יאמר תש"א, כשם שהוא אומר תנ"ך...

בהסבר החסרונות שבהגייה זו פירט אבינרי שלושה סעיפים⁹:

...ולפי שלא פשט מנהג זה בקרב כל האוכלוסים - יש להתריע עליו, כי מצוה לעקרו בעוד מועד. תקלה משולשת בו: (1) בבלול-מח וטשטוש גמור, כי לפי מנהג זה אין אתה מבחין בדבור בין תש"א לתש"ה (שתיהן - תש"א), תש"ב ותש"ו, תש"ד ותש"ט וכו'; (2) סטיה ממסורת הדבור של אבותינו, מסורת שהקפידה על בהירות; (3) סטיה ממסורת הכתב. נמצא שעלינו לומר תש-כף או תו-שין-כף, ולכתוב - תש"כ; תשכ"א - יש לומר תש-כף-אלף, ולא תש-כא, שאי אתה יודע האם תשכ"א או תשכ"ה היא... וכאשר נזכה להגיע לשנת תש"מ - נכתוב תש"מ, ונאמר תש-מ (ולא תשם).

מאז ועד היום חלפו שנים רבות. דומה שהקיצור (שקיבל את ה'הכשר' של אבינרי) "תש-עין-טית" אינו נשמע במחוזותינו¹⁰. והנוהג שאותו מְנַהֵג אבינרי בתוקף - מחד, אי אפשר לומר שהוא עבר מן העולם; ומאידך, אי אפשר לומר שהתקבע. למרות ה'הכשר' של האקדמיה ללשון, ההגייה העיקרית היא "תיו שין עין טית", וההגייה "תש"ף" אינה נפוצה כל כך, ואינה נאמרת אלא כלשון עגה, כשם שיש המקצרים ואומרים "מוס" (=מו"מ), "חוהם" (=חוה"מ), "אח"ף" (=אחה"צ) ו"ראש"ף" (=ראשל"צ), שאין מי שמעלה על דעתו 'לעדכן' בגללם את הכתיב לאותיות סופיות.

⁴ כפי שפורסם על ידה (לעיל הערה 2).

⁵ הניקוד בשני קמצים מופיע כך באתר האקדמיה ללשון. מסתבר שבשנים אחרות התיי"ו תנוקד בפתח - תש"פא, תש"פט, שאם לא כן יצטרך השווא שבש"ן להיות נע (ובשנים הבאות הפ"א תהיה רפה בשל כך: תש"פא), וקשה להעלות זאת על הדעת.

⁶ יצחק אבינרי, יד הלשון, הוצאת יורעאל, תל-אביב ה'תשכ"ה. הספר מסודר לפי סדר האותיות, ובו אסף אבינרי הערות ומאמרים רבים שפרסם לאורך השנים במגוון ענייני הלשון. בענייננו עסק אבינרי בערך מספרים (סעיף י-יא, עמ' 359-360), ובקצרה בערך תאריך עברי ותאריך נוצרי (סעיף ו, עמ' 607).

⁷ לפי קיצור זה, לאורך כל המאה, רק הצירוף "תש" נהגה ככתבו, וההמשך נאמר באותיות: "תש-ג'מל", "תש-נון-טית", "תש-עין-טית", "תש-פא-אלף". כיום, כמדומני, קיצור זה נשכח מן העולם, וההגייה היא באותיות: "תיו שין פא אלף" (וראה להלן הערה 10).

⁸ בכתבו אל"ף, כוונת אבינרי להבליט את ההגייה בקמץ: "תש-אך" = "תש"ך".

⁹ שני סעיפים נוגעים להגייה. בסעיף השלישי, הנוגע למסורת הכתיבה, נדון בע"ה בהמשך המאמר.

¹⁰ תחת זאת, יש המשמיטים את המאות: עין-טית, סמך-גימל.

בשיטתו של אבינרי בעניין זה, אחז הרב אפרים גרינבלט בשו"ת רבבות אפרים¹¹:

האקדמיה ללשון עברית פירסמה הוראה... כותבים תש"ס במס סופית, וקוראים: תיו שין מס. לדעתי, צדקה האקדמיה בקרי, ואילו הכתיב צריך להיות תש"מ במ"ס כפופה, כמו: מו"מ, סה"כ, בע"פ. כך דרכה של הלשון וזו רוחה. בכל מקום שאין אתה יכול, בגלל איזה טעם שהוא, לקרוא את התיבה ככתבה, אתה מטיל בסופה אות כפופה. אתה כותב: ח"כ ולא ח"ך, יוה"כ ולא יוה"ך. כביכול אומרת לך הלשון: ראה נתתי לפניך אות כפופה ללמדך שאין הקרי ככתיב... ואילו סת"ם, בג"ץ, סכו"ס, שהקרי כמו הכתיב - באו¹² סופית. משהפכה התיבה למלה, ונתקבלה לאוצר המילולי של הלשון, הרי היא הפכה כאזרח לשוני לכל דבר, וחלים עליה כל חוקי הלשון.

ב. ראשי תיבות, האומנם?

טענה נוספת העלה יצחק אבינרי¹³, והיא: אין אלו ראשי תיבות, אלא מספר.

מספרים הנכתבים באותיות עבריות אינם כלל ראשי-תיבות, אלא ספרות הם, מספרים, ולא יתכן שצורת ספרה תשתנה ממספר למספר.

לטענתו, אי אפשר לכתוב 50 פעמים נ ופעמים נ. שהרי מסתבר שאין כוונת האקדמיה ללשון שהכותב 50 יצטרך לכתוב נ, שהרי אין אלו ראשי תיבות הגויים. נמצא שהכתיב הוא נ' (=50) לעומת תש"ן (=750). וכן, המספר 750 יכתב תש"ן בנו"ן סופית, ולעומת זאת 752 תשנ"ב, בנו"ן רגילה.

ג. ערך מספרי שונה לאותיות הסופיות

כאשר הרבי מלובביץ' זי"ע¹⁴ נדרש לנושא זה, בפרוס שנת ה'תש"כ, הוא הכריע בעד האות הכפופה, משתי סיבות. הסיבה המשנית להכרעתו זאת (העיקרית תידון בס"ד להלן), היא - שמצאנו בספרי רמז שיש לאותיות הסופיות ערך משל עצמן. $\text{ד}=500$, $\text{ם}=600$, $\text{ן}=700$, $\text{ף}=800$, $\text{ץ}=900$. תחילה נצטט מדברי הרבי:

המובא בספרי רמז וסוד, אשר אותיות מנצפ"ך מסמנים המספרים: כ"ף פשוטה ת"ק וכו', ולמה להנהיג אופן כתיבה שיסתור להנ"ל, אפילו אם תמצו לומר שאינו שייך אלא בעניני רמז.

במכתב אחר ציין סיבה זו לבדה:

לפלא שכתוב בהשורות שלו בשער הספר, תש"כ בכ"ף פשוטה, ובפרט שע"פ רמז דתורה כ"ף פשוטה היא חמש מאות וכמצוין מכמה מקומות במדרש תלפיות ערך אותיות¹⁵, והרי בכגון דא, ובפרט באה"ק ת"ו דרושה זהירות שלא ילמדו מזה וכו'...

רחמים שר שלום, מגדולי הבקאים בענייני הלוח העברי, כתב שהוא נוהג לכתוב פאות רגילה "לפי שלאותיות מנצפ"ך הסופיות יש ערך מספרי שונה"¹⁶.

הבה נברר נקודה זו. במסכת סוכה¹⁷ מוזכר צופן בשם אטב"ח, שעל פיו מוחלפת כל אות באות המשלימה אותה ל-10 (ביחידות), ל-100 (בעשרות) או ל-1000 (במאות). וכך כתב שם רש"י בפירושו:

¹¹ הרב אפרים גרינבלט, (שו"ת) רבבות אפרים, חלק ג, ממפיס ה'תש"מ, סימן תריא (אות ב).

¹² אולי צ"ל: באות.

¹³ לעיל, הערה 6 (שם עמוד 360).

¹⁴ רבי מנחם מנדל שניאורסון, שערי הלכה ומנהג (ליקוטים מאיגרותיו על סדר שולחן ערוך), אורח חיים חלק ב, ירושלים ה'תשנ"ג, סימן שז: שנה שהאות האחרונה היא מאותיות מנצפ"ך - אופן הכתיבה (עמ' קכב-קכד).

¹⁵ רבי אליהו הכהן, מדרש תלפיות, ורשה התרל"ה, אות א ערך אותיות דף 32 (=לב, מדפי הספר). שם, אות ח ערך חלקי האותיות, דף רטז, א.

¹⁶ רחמים שר-שלום, שערים ללוח העברי, ה'תשד"מ, עמוד 157. בדבריו הזכיר גם את הספר סדרי זמנים לא"א עקביא (תל אביב ה'תש"ג); שם המאות נכתבות באותיות סופיות: א'סנ"ו; ב'פכ"ז ועוד.

באטב"ח - אלפא ביתא הוא: א"ט ב"ח ג"ז ד"ו הרי עשירות, י"צ כ"פ ל"ע מ"ס הרי מאות, ק"ץ ר"ף ש"ן ת"ס הרי אלפים, ונשארו הנ"ך¹⁸ שלא היה לה"א בן זוג בעשירות, ולא לנו"ן בן זוג במאות לפי סדר האותיות, ולא לכ"ף בן זוג באלפים, וחברם יחד. נמצא דרך אלף-בית זה 'סהדה' - 'מנון'¹⁹: סמ"ך מן מ"ס במקום מ"ס, ה"א מן ה"ן במקום הנו"ן, דל"ת מן ד"ו במקום וי"ו, ועוד ה' במקום נו"ן.

והסביר מהרש"א²⁰ שם:

כי אותיות הכפולות מנצפ"ך נתוספו על כ"ב אותיות גם כן לצורך מספר כאותיות הפשוטות עד אלף, כי ה' פשוטה ה' מאות, ו' סתומה ו' מאות, ח' פשוטה ז' מאות, ט' פשוטה ח' מאות, י' פשוטה ט' מאות, שאם תזווגם קלם יהיה המספר עד אלף, וסימן 'האלף לך שלמה'²¹. אבל אותיות הנ"ך, שהיא ה' מיחידית ו' כפופה מעשירות ו' פשוטה ממאות - לית להו זוג, והם בעצמם זוגין להיות מתחלפים, כי הכא נ' מ'מנון' במקום ה' 'סהדה'²².

יש לציין, כי מהרש"ל²³ פקפק בייחוס פירוש זה לרש"י, וכתב שהוא השתרבב לתוך דברי רש"י בטעות. על כל פנים, זו שיטתו של רבי נתן מירומי, גם הוא מקדמוני הראשונים, בספר הערוך²⁴.

לפי שיטת-חשבון זו, כתיבת תש"ף במקום תש"פ היא טעות מוחלטת - במקום 780 (תש"פ) נמצא 1500 (ת"ש + ח').

מצד שני, לרוב רואים אנו שחשבון הגימטריה אינו מייחס לאותיות הסופיות ערך שונה ממקבילותיהן. לדוגמה: "הריון בגימטריה - מאתיים ושבעים ואחד"²⁵; "חרם בגימטריה - מאתיים וארבעים ושמונה", וכן "רחם"²⁶; "צדקה עשה הקדוש ברוך הוא... שהקדים שתי שנים ל'ונושנתם" ופירש רש"י "ונושנתם דהיא בגימטריה ח' מאות וחמשים ושתים"²⁷.

הרבי מלובביץ', בדבריו שציטטנו לעיל, התייחס לזה בדבריו: "ולמה להנהיג אופן כתיבה שיסתור להנ"ל, אפילו אם תמצוי לומר שאינו שייך אלא בעניני רמז". כלומר, אף על פי שהחשבון המייחס לאותיות הסופיות ערך שונה בהמשך לאות ת' (500 עד 900) אינו נהוג אלא כאשר דורשים "בדרך רמז", מדוע להנהיג אופן-כתיבה ש'מתנגש' איתו?

ד. מסורת הכתיבה

לעיל הזכרנו כי הרבי מלובביץ'²⁸ הכריע לכתוב תש"כ, ולא תש"ך. הסיבה העיקרית לכך, כך כתב, "ישנו בזה 'נוהג בישראל' משך מאות ומאות בשנים, ומהנכון ביותר וביותר להתחשב עמו ולהתנהג כמוהו". כראיה לדבר, ציין הרבי את "ציוני הסימנים בטור וש"ע וכיוצא בזה, ועל דרך זו בציוני הדפים".

¹⁷ תלמוד בבלי, מסכת סוכה, דף נב עמוד ב.

¹⁸ כלומר: אותיות ה', נ', ו'.

¹⁹ כאן רש"י מסביר את דברי התלמוד שם: "שכן באטב"ח של רבי חייא קורין לסהדה מנון".

²⁰ רבי שמואל אליעזר אידלש, חידושי אגדות (פירוש לתלמוד), נדפס בתוך כרכי התלמוד הבבלי (אחרי דפי התלמוד).

²¹ שיר השירים ח, יב.

²² בהמשך, הקשה מהרש"א על חילוף הנו"ן האחרונה, שהיא סופית וערכה 700, וצריכה להתחלף עם ש' (וכן הקשה מהרש"ל, להלן הערה 23). ובספר ערוך לנר (חידושים על מסכת סוכה) השיב, שכיוון שהמקור הוא המילה 'סהדה', הרי שצופן האטב"ח נותן 'מנון', אך אין זה מקובל לכתוב מילה שבסופה אות כפופה, ולכן ה' הפכה לנו"ן-סופית. ולו היה המקור 'מנון', צופן האטב"ח אכן היה נותן 'סהדש'.

²³ רבי שלמה לוריא, חכמת שלמה (פירוש לתלמוד), נדפס בתוך כרכי התלמוד הבבלי (אחרי דפי התלמוד, יחד עם פירוש מהרש"א, לעיל הערה 20). בפירושו למסכת סוכה שם ציטט מן "הגירסא ברש"י בספרים מדויקים", ולפיך בצופן אטב"ח מתחלפות אותיות ק"ת ר"ש ותו לא, ואין האותיות הסופיות נחשבות בפני עצמן (לפי זה לא תקשה הקושיה שלעיל הערה 22). וכתב: "ופירוש זה שנכתב בספרים שלנו הוא פירוש הערוך ולא של רש"י".

²⁴ רבי נתן בן יחיאל מירומי, ספר הערוך (מילון תלמודי), לובלין ה'תרע"ב, ערך אטב"ח, עמוד 22.

²⁵ תלמוד בבלי, מסכת נדה, דף לח עמוד ב.

²⁶ תלמוד בבלי, מסכת מועד קטן, דף יז עמוד א.

²⁷ תלמוד בבלי, מסכת גיטין, דף פח עמוד א ופירוש רש"י שם.

²⁸ לעיל הערה 14.

מספור דפי התלמוד הבבלי, הדפוס המצוי (וילנא, ה'תר"מ-תרמ"ו)

שואל פרק שלשה ועשרים שבת קב
פרק חמאת פרק ארבעה עשר זבחים קב

כותרות סימני שולחן ערוך, דפוס ונציה, ה'שכ"ה-שכ"ו

תרפ שלא להניח הנרות סמוך לפתח
בליל שבת: ובו סעיפים

שב מקבל או חוכ'סחבירוהיאך יתרגו
זה עס'זה ובו סעיפים

גם יצחק אבינרי²⁹ ציין שהפתיב באות סופית נוגד את מסורת הכתיבה:

דבר זה מסורת הוא בידינו מאבותינו בכל הספרים שנדפסו עד היום. צא ולמד: בספר תהלים - פרק ק"כ, ק"מ, ק"נ... כיוצא בזה במסכתות שיש בהן יותר מ-120 דפי גמרא (כגון: שבת, בבא בתרא, יבמות ועוד) - נדפס תמיד קכ, וגם - קמ, קנ (ולא קך, קס, קן). כיוצא בזה ב"שולחן-ערוך" בכל מספרי הסימנים: ק"כ, ק"מ, ק"נ, תר"כ, תר"מ וכדומה. וכן בספרי הלוח העברי (בספר המהולל "עתים לבינה" של ר' יוסף גינצבורג, ובכל שאר ספרים ממין זה, לרבות את ספרו של א. א. עקביא, שיצא לאור לפני שנים-מספר ע"י האוניברסיטה העברית בירושלים)³⁰.

נחזור לדבריו של הרבי מלובביץ', על ה"נוהג בישראל". אין משמעות הדברים שיש הלכה בעניין זה. הרבי מלובביץ' כתב זאת במפורש: "הוראה בזה לא שמעתי"³¹. מה גם שאין נידון הלכתי שעשוי להתנגש עם אופן-כתיבה כזה או אחר³². ובמכתב אחר³³ כתב: "שאין דעתי נוחה לעשות מכל ענין וענין הוראה חמורה שבחמורות". ובסיום הצגת דעתו לגופו של עניין כתב:

אכפול בחתימה מעין הפתיחה, שלמרות כל הנ"ל אין דעתי נוחה מעשיית אופן-כתיבה האמורה לענין יסודי הכי עיקרי, ואפילו שתה' לא כמו שמצוינים הסימנים בשו"ע, ובלבד שיקיימו את הכתוב בסימנים אלו.

ה. בניין אב, או מקרה חריג?

כנגד טענת 'מסורת הכתיבה', יוכלו החולקים לטעון שבדורות הקודמים לא היתה מסורת אחידה בעניין זה. בעבר, כך נראה, רוב הכותבים העדיפו את האות הכפופה על פני האות הפשוטה, אך לא היה בזה נוהג מוחלט, והיו גם מי שכתבו באות סופית. סקירת ספרים ישנים ועתיקים בספריות ובמאגרי מידע (אוצר החכמה, פרויקט השו"ת ודומיהם) תראה שהיו גם שכתבו באותיות סופיות, הן ביחס למספרים והן ביחס לשנים.

התייחס לכך הרב ישכר תמר זצ"ל בפירושו לתלמוד הירושלמי³⁴, וכתב:

ונראה מכאן שכותבים מנצפ"ך מפני שנתקצר למלה אחת, ולא מנצפ"כ. וכן כתב הרמב"ן הנ"ל כמנפ"ץ ולא כמנפצ בצד"י כפופה. וכן הוא עוד בגמרא שבת ק"ד באלפא ביתות ה"ץ ו"ץ ט"ן גי"ץ דכ"ף וכו' עיין שם. מפני שאלפא ביתות אלו התבטאו כן בדיבור כתיבה ולפיכך דינם ככל התיבות. שוב ראיתי שבספר חגי, בפסוק, גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון, פירשו רש"י והרד"ק כי הבית הראשון עמד ת"י שנה והבית השני ת"ך שנה. וכ"ה ברש"י בעין יעקב בבא בתרא ג'. ובדקתי בדפוסים עתיקים וראיתי שלא דקדקו בזה לפעמים כתבו ת"כ ולפעמים ת"ך.

²⁹ לעיל, הערה 6.

³⁰ במקום אחר (עמ' 360) הוסיף ש"כל ההיסטוריונים שלנו וחכמי הלוח העברי (בעל סדר הדורות, בעל עתים לבינה, מר א. א. עקביא בדורנו ועוד ועוד), כולם הקפידו לכתוב את מספר השנה באות לא-סופית: תר"כ, תר"מ, תק"פ, ר"נ וכדומה".

³¹ ועם זאת, מיד כתב שאין לזלזל במנהג אף שאינו הלכה גמורה: "אבל מיוסד על מנהג ישראל מאז ומקדם כגון דא, והרי גם מנהג ישראל תורה היא".

³² בכתיבת שטרות וכתובות אין משמעות לנידון שלנו, שהרי אין כותבים בהם בראשי תיבות אלא במילים: "בשנת חמשת אלפים ושבע מאות ושבעים ותשע לבריאת עולם"; כמובא בדיני גיטין (ע"י: שולחן ערוך, חלק אבן העזר, סימן קכו סעיף ה. עיין גם: הרב אליהו חיים בר-שלום, משפט הכתובה כךך א', ירושלים ה'תשע"א, פרק ג אות כד, ופרק ט אות ז. ומסתבר שבדיעבד אין הבדל בין אופן זה ובין אופן זה, שהרי אין ספק לאיזו שנה מתכוונים ובכלל 'לשון בני-אדם' הוא. ואכמ"ל).

³³ המובא גם הוא שם. באותו מכתב, נשאל רבי מנחם מנדל שניאורסון האם נכונה השמועה ששלח לכל מוסדות חב"ד וחסידים שיש לכתוב תש"כ, ו'שלא יהינ' לכתוב תש"ך בכ"ף סופית. הרבי השיב שהתוכן נכון אך "סגנון האמור אינו נכון... מכמה טעמים לא כתבתי דעתי בנוסח האמור 'שלא יהינ' ואחד הטעמים - שאין דעתי נוחה לעשות מכל ענין וענין הוראה חמורה שבחמורות...".

³⁴ הרב ישכר תמר, עלי תמר, סדר מועד כךך ג, אלון שבות ה'תשנ"ב, מסכת מגילה פרק א הלכה ט - עמוד נד. והנה, אף שאפשר לדון לגבי שתי הראיות הראשונות שהביא, שהן רצף של אותיות ולא מניין; על כל פנים, דבריו שלבסוף, ביחס למניין שנות הבית השני, נוגעים ממש לענייננו.

מקרים חריגים. בדפוסים ישנים קיים גם שימוש בלתי מקובל באותיות סופיות.

דף ד' ע"א גמ'

מתוך: **חק נתן** (לרבי נתן בורגיל, ליוורנו ה'תקל"ו), תמורה כ עמוד א.

שאלה דג

בשו"ת **כנסת יחזקאל**, לרבי יחזקאל קצנלבוגן, תופעה מעניינת. בשני הדפוסים (אלטונה, ה'תצ"ב; סדיליקוב, ה'תקצ"ד) הקפידו המדפיסים על אות כ"ף סופית בכותרות הסימנים, מסימן כ ועד סימן כט. בשאר האותיות הכפולות (מ, נ, פ, צ) השתמשו באות רגילה, כמקובל.

שאלה פ

במהלך השנים עלו דוגמות כאלו ואחרות של מקרים שבהם נכתבה השנה (או מניין כלשהו) באות סופית. הן הרבי מלובביץ' והן יצחק אבינרי התייחסו לטענות אלו. הם השיבו עליהן, שאין להביא ראיה ממקרים חריגים.³⁵

נקודה נוספת האיר הרבי מלובביץ'. לעתים, משתמשים לסימן במילה, ולפעמים בשינוי סדר האותיות, כמליצה או כסימן טוב. כאן, ודאי שהמילה תיכתב כצורתה. למשל: תר"ן - תרן (וגם: רנת).³⁶

ו. טענות מיוחדות לשנת תש"פ

מלבד האמור, נתקלתי בשתי טענות המתמקדות בשנת תש"פ, אחת מהן נאמרה ביחס לשנת תש"כ וכוחה יפה לשנת תש"פ.

א. יצחק אבינרי הזכיר את ההגייה באות דגושה - תש"פ - המצריכה כתיבה באות כפופה.³⁷ פעמים רבות נהג אבינרי לְדַגֵּשׁ את הכ"ף: תש"כ.

מאידך, ככל הנראה, האקדמיה ללשון אינה מכירה בהגייה כזאת (שהיא זרה לְעִבְרִית); וממליצה להגות באות רפה.³⁸

ב. ראיתי מי שהזכיר בעניין זה, שמצאנו אצל הקדמונים שראו באות פ"א סופית סימן שלילי. הדבר מוזכר ביחס לְהַעֲדָר האות בברכת המזון ובתפילת העמידה.

בספר חסידים³⁹ כתב דבר זה ביחס לתפילת העמידה:

לפי שאות הף' מצויה בשמן של מלאכי חבלה, כגון אף זעף שצף קצף נגף אנף רשף - לפיכך לא תמצא ה' בשום תפלה, לבד מתפלת מוסף, שעל כרחך אתה צריך לומר 'מוסף יום פלוני הזה נעשה ונקריב לפניך'.

ובספר הרוקח⁴⁰ כתב ביחס לברכת המזון:

³⁵ ועיין אבינרי (לעיל הערה 6, עמ' 360), שנדרש להתמודד עם טענה על תעודה משנת ד' אלפים תש"כ, שכתוב בה תש"ך. הוא הגיב על כך ש"ברור שאך משענת קנה רצון כאן, כי אין סומכין על מקרה ועל יחיד שאינו מומחה, אלא על הקביעות ועל מנהג רוב בית ישראל". הוא ציין גם, לגבי התעודה הנזכרת, שיש רואים אותה כמוזיפת". [בעניין זה יש להעיר, שיש לעיין עד כמה היה המניין ליצירה רווח באותה תקופה (ראה: הרב ד"ר שי ואלטר, המניין לבריאת העולם והתחלת השימוש בו, בתוך: המעיין, טבת ה'תשע"ג, עמ' 19-5). כמו כן יש לברר מאימתי נהוג קיצור זה של מספר השנים ורישומן באותיות ולא במלים (השווה, לדוגמה: מספרות הגאונים, הרב פרופ' שמחה אסף, עמ' 206). ואכן ללא תהיות אלו, צודק אבינרי כי תמוה הניסיון להסתמך על תעודה בודדת ובלתי-מוסמכת].

³⁶ כאן המקום להעיר, על מה שנראה שתירה בדברי הרבי מלובביץ'. ב"יחידות" כ"ה בתשרי תש"נ אות יא (תורת מנחם תש"נ א עמ' 260) אמר הרבי "שישנם בזה שני אופנים וגירסאות במנהגי ישראל", תש"נ ותש"ן. והסביר שיש מקום לשתי הגרסאות, שנו"ן רגילה מורה על ניסים רגילים, כנו"ן הרגילה שאינה יוצאת מן השורה; ונו"ן סופית מורה על "ניסים הכי גדולים... ויורדים ונמשכים עד 'למטה מן השורה'... ובשנה זו יש לכל אחד ואחד מן ישראל בפשטות את שני האופנים שבניסים גם יחד...". הרי שיש מקום לכתיבה באות סופית, בניגוד לדבריו ביחס לשנת תש"כ. והיה אפשר לטעון שמא חזר בו הרבי מהוראתו החד-משמעית משנת תש"כ, כיוון שראה שהמנהג פשט בינתיים כשתי הצורות, או שבספרים ישנים מופיע גם כן (יותר מאשר מיעוט זניח). אך לא מצאתי לזה סימוכין במקום אחר. מה גם שנראה שבחב"ד הקפידו להשתמש באותה שנה בנו"ן הרגילה. ומצאתי התייחסות לסתירה זו בקובץ השישים - הערות התמימים ואנ"ש, ישיבת חסידי חב"ד ליובאוויטש - צפת, גליון צד, שבט ה'תש"ע, עמ' 56-53, שם העלה יחיאל יעקובוביץ קושיה זו ודן בה, ומסקנתו כי בנו"ן הפשוטה ("הארוכה") יש עניין מיוחד בשל רמזי הניסים ה"ארוכים" שאינם מוגבלים לגבולות השורה. ועיין שם. עם זאת, כאמור, נראה שבחב"ד העדיפו לכתוב תש"נ ולא תש"ן.

³⁷ אבינרי (לעיל הערה 6), עמ' 360. אחת מטענותיו ב'פולמוס' של שנת ה'תש"כ. יש לציין כי אבינרי עצמו התנגד מכל וכל לְאֻפְךָ-הַגִּייה זו ושכמותו, כפי שהזכרנו לעיל (הערה 7 ואילך). על ההשפעה של הגייה כזאת על הכתיב כיום (בניגוד למקובל במקרא, עי' בראשית כו, לח; משלי ל, ו), ראה באתר האקדמיה ללשון (<https://hebrew-academy.org.il/2019/05/26/כף-ופא-כפופות-בסופי-מילים/>).

³⁸ "תש"ף" (בקישור שלעיל, הערה 4).

³⁹ רבי יהודה החסיד, **ספר חסידים**, ירושלים ה'תשס"ז, סימן תתשנד (עמוד תקעג).

⁴⁰ רבי אלעזר מגרמזיא, **ספר הרוקח**, ירושלים ה'תשכ"ז, סימן שלו (עמוד רלב).

כל האותיות יש בברכת המזון חוץ מ־ף, להודיענו שאין מלאך אף. שצף. קצף. אגף. שולט בסעודה במקום שבמברכין ברכת המזון ב'בונה'. ויזכה ל־ף וורדים שסביב נחל בעדן 'ונחל עדניך תשקם'. לכך אין ף ביוצר אור ולא ב"ח ברכות של תפלה.

לפיכך, יש מי שהעלה את הטענה, שאם מצאנו שהעדר ף' מסמל ברכה, עדיף להשתמש בפ"א כפופה לרישום השנה.⁴¹

ז. כיום

מסתבר, שאף בנושא זה (שאינו ממש ברומו של עולם...) נכתבה ספרות ענפה. בכתיבת הדברים לא התיימרתי להקיף את כל הנכתב בנושא זה. דִּינּו, לעת עתה, בהפניה לדבריו של אבינרי⁴², שתיאר כיצד לאורך כל שנת ה'תש"כ, וגם מעט לפני ולאחריה, נאבק בִּמְצִייתִים להכרעת האקדמיה. בדבריו מוזכרות במות עיתונאיות ואחרות שעל גביהן השתרע הפולמוס-זוטא בנושא זה באותה תקופה, בליווי תיאור קצר וחד-לשון של התפתחותו.

"לוח כולל חב"ד לשנת תש"ר". כנראה יצא לאור בטרם נודעו לעורכיו דברי האדמו"ר

האם, למעשה, הוויכוח הוכרע? בלי לערוך מחקר מדעי בנושא, נראה כי שתי הצורות נכתבות כיום. גופים ממלכתיים מצייתים, מטבע הדברים, להחלטות האקדמיה ללשון (לכל הפחות בעניינים שכאלו). לעומתם, האזרח הפשוט, בבואו לציין את השנה, כותב כראות עיניו - כפי שנראה בעיניו אסתטי יותר⁴³, וכפי שעניו רגילות לראות. כמובן, הדבר נתון לשינוי מזמן לזמן ומאדם לאדם. מצד אחד, העין העברית אינה רגילה לראות ראשי תיבות המסתיימים באות סופית (ר"ת הגויים הם מיעוט). מצד שני, אדם שרגיל תדיר במכתבים של משרדי ממשלה וכיוצא בהם, רגיל, מן הסתם, לראות את השנה כתובה באות סופית.⁴⁴

הניסיון מראה, שלא תמיד הכותב רואה צורך להכריע בשאלת הכתיב. מצאתי גם מצאתי טקסטים שהשתמשו בשתי הצורות בחוסר עקביות, ואפילו במשפט אחד (תר"פ-תר"ף, תרח"צ-תרח"ץ, תש"מ-תש"ס, תשד"מ-תשד"ס, תש"נ-תש"ן ועוד).

ח. סיכום

מאז שנת תש"כ, המלצת האקדמיה ללשון היא שהשנה המסתיימת באחת מהאותיות הכפולות, נכתבת באות סופית. והסיבה - אלו 'ראשי תיבות הגויים', וכמו שאין לכתוב מכ"מ אלא מכ"ס.

ראינו את דבריו של הבלשן יצחק אבינרי, שיצא בתוקף הן כנגד ההגייה המוצעת והן כנגד הכתיב שבו צידדה האקדמיה. לדבריו, אין מקום להגיית אותיות-השנה כמילה, שכן זו מְטָעָה וגם מנוגדת

⁴¹ דבר זה ראיתי ב'פורום אוצר החכמה' (<https://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=40134>), בדברים שכתב שם 'דרומי'.

⁴² לעיל, הערה 6 (עמ' 360).

⁴³ עד כמה שראיתי, רבים העדיפו לכתוב תש"מ במ"ם פתוחה, ולעומת זאת, תש"ן בנו"ן סופית (ולא תש"נ). 'השיקול האסתטי' מושפע גם ממילים שקריאתן מְלָגָה במשמעות שלילית, כגון: "תשם" מלשון שממה (עיי' בראשית מז, יט; 'חזקאל יט, ז).

⁴⁴ לשנת ה'תש"פ הבעל"ט אפשר לראות, בפרסומים ובלוחות-שנה (של השנה היוצאת) שראו אור עד עתה, העדפה ברורה של הכתיב בפ"א כפופה. עם זאת, במהלך השנה הבעל"ט חלקם עשו לשנות את הכתיב, בעקבות משרדי הממשלה, הצפויים לנקוט בכתיב שעליו החליטה האקדמיה ללשון. בדיקה בגוגל מראה כי בשנים עתידיות (תש"פ, תש"צ) יש יתרון ברור לכתיב באות כפופה; וכן בשנים שלפני קום המדינה (תר"צ, תר"פ...). בשנים תש"כ, תש"מ ותש"נ יש השפעה ברורה של המלצת האקדמיה וציות הגופים הרשמיים (הן הן רבות מתוצאות החיפוש), עד כדי רוב לצד השני.

למסורת הדיבור. הוא טען גם שאין אלו ראשי תיבות אלא מספר הנכתב באותיות. במסקנה זו תמך בשו"ת רבבות אפרים.

בעבר הועדפה הכתיבה באות הכפופה, בציון פרקי תנ"ך וסימני טור ושולחן-ערוך. עם זאת, נדמה כי מעולם לא נסח כלל בנושא זה והיו גם מי שפתבו (בעיקר חשבונות) באותיות סופיות, ולא הקפידו כל כך.

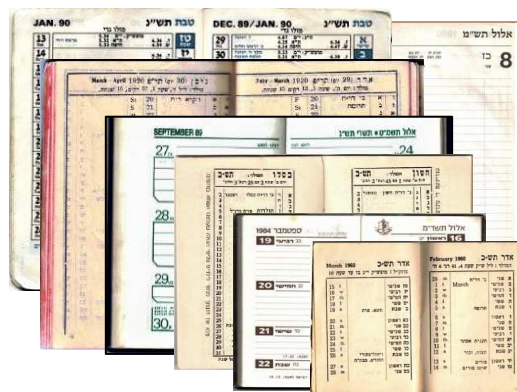
טענה נוספת העלה הרבי מלובביץ', שלפי שיטה מסוימת ("דרך רמז") של חשבון, המוזכרת בדברי הראשונים, הערך של האותיות הסופיות ממשיך את האות ת' (500-900). מאידך, נראה כי ברירת-המחדל בחישובי גימטריה אינה מבדילה בין אות רגילה ובין מקבילתה הסופית.

נראה כי ההגייה שעליה ממליצה האקדמיה ללשון אינה מקובלת כל כך, ודומה למי שאומר "אחקץ" ו"מוס" שאין מי שרואה בהן צורה עברית תקנית.

ט. מסקנה

מסקנתנו היא, שמבין שני האפנים, עדיף לכתוב באות רגילה, לא-סופית: **תש"פ**, תש"צ. מפל השיקולים נמצא שזה האופן העדיף.

מצד שני, נראה שאין מקום לטענה שהכותב באות-סופית, תש"ף, תש"ץ וכדומה, טועה הוא. אופן-כתיבה זה, למרות חסרונותיו, מקובל אצל רבים, ואין מי שרואה בו טעות.

תודות

סיוע וייעוץ - הרב מרדכי גנוט, ר' אוריאל פרנק, ד"ר ר' שי ואלטר

תמונות - אוצר החכמה, האספן ל"ס